

הרב חגי צבי פישר

פירות ארץ ישראל היוצאים לחו"ל

(ירושלמי חלה פ"ב ה"א)

תוכן:

פתיחה

לאחר מירוח

פסיקת השו"ע והאחרונים

התכוון להוציא הפירות לחו"ל

דין פירות הנקנים בחו"ל

פתיחה

שנינו במשנה במסכת חלה פרק ב' משנה א':

"פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבים בחלה, יצאו מכאן לשם, ר' אליעזר מחייב ור' עקיבא פוטר".

ובתלמוד ירושלמי (פ"ב ה"א) למדנו את המקורות למחלוקת התנאים בסיפא גבי פירות שגדלו בארץ ויצאו לחו"ל:

"ר' ליעזר מן אתריה מ"ט דר' ליעזר לחם הארץ בכל מקום שהוא, ר' עקיבה מן אתריה מ"ט דר' עקיבה אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה, שמה אתם חייבין ואין אתם חייבין חוץ לארץ".

הרמב"ם בפיהמ"ש כתב שהלכה כרבי עקיבא, וכ"פ בהלכות תרומות (א, כב) וז"ל:

"פירות א"י שיצאו חוצה לארץ פטורין מן החלה ומן התרומות ומן המעשרות שנאמר אשר אני מביא אתכם שמה, שמה אתם חייבין בח"ל פטורין, ואם יצאו לסוריא חייבין מדבריהם, וכן פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבין בחלה שנאמר שמה, שמה אתם חייבין בין בפירות הארץ בין בפירות חוצה לארץ, ואם נקבעו למעשר ביד ישראל אחר שנכנסו לארץ חייבין במעשרות מדבריהם".

למדנו מדברי הרמב"ם שהפטור לפירות שיצאו לחו"ל, בין בחלה, ובין בתרו"מ הנלמדים בחלה (רדב"ז וכו"מ), הוא אף מדרבנן, שהרי ביוצא לסוריא מציין שחייב מדרבנן (והטעם לחיוב דרבנן בסוריא כתבו הרדב"ז ועוד מפרשים שלא יהיו פירות אלו אלא כמי שגדלו בסוריא עצמה שחייבין מדבריהם, והכס"מ ציין למקור זה במשנה דמא ו, יא).

אולם דעת הראב"ד (שם) שחייבים עכ"פ מדרבנן וז"ל:

"ולי נראה שלא נחלקו ר"א ור' עקיבא בזה אלא בחיוב תורה ובפטור תורה דר"א אזיל בתר גמר פרי ורבי עקיבא אזיל בתר מקום קביעות למעשר דהיינו מירוח, אבל מדרבנן מיהא אע"פ שיצאו חו"ל ונמרחו שם חייבין מדרבנן משום דלא גריעי מפירות שנער ומצרים ועמון ומואב ועוד שלא יאמרו ראינו פירות הארץ שנאכלין בטבלם ומי שאינו מודה בזה טועה".

למדנו א"כ שדעת הראב"ד שאם הפירות נמרחו בחו"ל חייבים מדרבנן ולמד כן מב' טעמים, א' דלא גריעי מפירות שנער ומצרים ועמון ומואב, וב' שלא יאמרו ראינו פירות הארץ שנאכלין בטבלם.

הרדב"ז יישב דעת הרמב"ם לגבי טענה א' דראב"ד דבשלמא פירות שנער ומצרים ועמון ומואב חייבום כדי שיסמכו עליהם עניים אבל פירות הארץ שיצאו חו"ל לא שכיח ולא גזור עליהם, ולגבי טענה ב' כיון שהדין כן שפטורים "יאמרו ויאמרו" שאין אדם טועה בין א"י לחו"ל, ועוד כתב שאין לנו לחדש גזירות מדעתנו כיון שלא נזכר תקנה זו בשום דוכתא וגם לא בירושלמי על משנה זו, וכע"ז בכס"מ וראה בהע' גבי מש"כ ר' חיים הלוי במחלוקת זו¹.

שיטה שלישית היא דעת היראים (סימן קמח, צוין באחרונים ובדרך אמונה לקמן) שחיוב פירות היוצאים לחו"ל מן התורה משום דפסקינן כר' אליעזר ד"קיימא לן כדברי המחמיר",

¹ ר' חיים הלוי (הל' תרומות שם) הרחיב לבאר מח' הרמב"ם והראב"ד סביב השגת הראב"ד מאי גרע מפירות שנער והמקומות הסמוכים ל"י שחיובים מדרבנן, דבאמת חלוקים פירות שנער מפירות סוריא בעיקר יסוד תקנתן וחיובן בתרומות ומעשרות, דבסוריא עיקר התקנה שתהא בכלל א"י ותתחייב מדבריהם בתרו"מ מדין א"י, משא"כ בארץ שנער ויתר מקומות הסמוכים לא עשאוים כא"י כי אם דעיקר התקנה היתה דאע"פ שהן חו"ל והפירות הם פירות חו"ל מ"מ יהיו חייבין בתרו"מ (ונראה לענ"ד שניתן לדייק כן מדברי הרמב"ם בתחילת פרק א' בהלכות תרומות שכתב בתקנת המקומות הסמוכים שגזרו שם "מפני שהם סביבות א"י" ואילו גבי תקנת סוריא כתב "סוריא יש דברים שהיא בהן כא"י עיי"ש), וא"כ הראב"ד ס"ל דהך פטורא דיצאו לחו"ל ולמקום הפטור לא שייך אלא היכא שהפירות חיובן משום פירות הארץ, או הוא דמועיל הא דנגמרו בחו"ל ובמקום הפטור להפקיעם מחובתן, משא"כ חיובא דחייל גם בחו"ל ופירותיה לא שייך ביה כל חלות דין פטור והפקעה ש"ע מירוח חו"ל וגם דלא שייך בהו כלל הך דינא דיצאו למקומות הפטורים, כיון דבעצם החיוב אין המקום גורם חיובא כלל, ורק דהוי דינא דממילא שחייבין פירות אלו בתרו"מ, והרי הן לאחר יציאה כקודם יציאה, וממילא דפירות שנער ומצרים ועמון ומואב אם יצאו למקומות אחרים ונתמרחו שם הרי הפירות חייבין בתרו"מ הכי נמי פירות א"י שיצאו לחו"ל נהי דאית בהו גזירת הכתוב לפטור כל זה הוא לענין חיובא דפירות א"י, אבל מ"מ הרי לא גריעי פירות ארץ ישראל מפירות של מקומות הסמוכים שחייבין גם בלא דין ארץ ישראל, ולית בהו כל הגזירת הכתוב דשמה, ועל כן ממילא דגם פירות א"י שיצאו לחו"ל חייבין מיהא מדרבנן, וּבַדְעַת הַרְמַב"ם בִּיאָר וְחִידֵשׁ דִּס"ל דְּבִיצָאוֹ לְסוּרְיָא חֵיבִין מְדַבְּרִיהֶם מִשּׁוּם פִּירוֹת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִשְׁא"כ בִּיצָאוֹ לְחוּ"ל נִפְטְרוּ מִדִּין פִּירוֹת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְגַמְרֵי, אֲבָל אֵין חֵיבֵי דְמִדִּין פִּירוֹת חוּ"ל חֵיבִין מְדַבְּרִיהֶם, דְּלִפְּמַה שֶׁנִּתְבָּאָר יֵשׁ ב' סוּגֵי תְרֻמוֹת וּמַעֲשָׂרוֹת דְּטַבַּל מִקְוֹמוֹת הַקְּרוּבִים דְּחוּ"ל הֵרִי אוֹכֵל וְהוֹלֵךְ וְאִח"כ מִפְּרִישׁ מַה דְּלֵא שֵׁיךְ זֹאת בְּטַבַּל א"י וְכֵן תְּרֻמַּת חוּ"ל הֵרִי מוֹתֵר לְטַמְאוּתָהּ וּמוֹתֵר לְטַמָּא מִגַּע לְאֹכְלָהּ בִּימֵי טוֹמְאוֹתָהּ, וְכַתֵּב לְדִיִּיק כֵּן גַּם בְּדַבְּרֵי הַרְמַב"ם, אֲךָ סֵיִים דְּמַדְּבְרֵי הַרְדַּב"ז וְהַכֶּס"מ לֹא מִשְׁמַע כֵּן, וְלִפְ"ז צ"ל דְּגִרְעֵי פִירוֹת הַיּוֹצֵאִים מֵא"י מִפִּירוֹת שְׁנַעַר, וְגַם פִּירוֹת שְׁנַעַר שִׁיצָאוּ לְמִקְוֹמוֹת הַפְּטוּרִים ג"כ הוֹפְקְעוּ מִתְרו"מ.

וכתב בדרך אמונה (שער הציון ס"ק שפ"ב) דיש להסתפק בזה גם בספר החינוך (מצוה רפ"ד), אך במנחת חינוך ביאר דבריו כדעת הראב"ד (עיי"ש).

לאחר מירוח

מפורש בראב"ד (שם) שכתב לחייב מדרבנן פירות שיצאו לחו"ל אם המירוח נעשה בחו"ל, וביאר הרדב"ז (שם) דע"כ לומר שהמשנה דיברה במירוח בחו"ל דאם מירוח בא"י נתחייבו בתרומות ומעשרות ולא נפטרו מפני שיצאו לחו"ל ולענין חלה אם גלגל את העיסה בא"י והוציאה לא נפטרה, וכ"ד המל"מ שחייב בכה"ג מן התורה, כלומר גם לשיטת הרמב"ם אם המירוח נעשה בארץ ולאחר מכן יצא לחו"ל חייב מתרו"מ מן התורה.

אולם דעת הב"ח (סוף סימן של"א) ברמב"ם שאין לחלק בין נקבעו למעשר בארץ ישראל בין לא נקבעו (בשונה מהסיפא גבי פירות חו"ל שנכנסו לארץ ואכמ"ל בחלק זה של המשנה) ולעולם פטורים מדרשה דקרא של 'שמה', וכן דעת המנ"ח (מצוה רפד אות ה, צוין במהרש"ם לקמן ובדרך אמונה).

על פניו אפשר לומר שנחלקו הרדב"ז והב"ח מה אנו לומדים מהדרשה "שמה אתם חייבין" של ר' עקיבא בירושלמי, לפי הב"ח אנו למדים שדווקא בא"י אנו מחויבים במצוות אלו של תרו"מ וחלה, ואף אם הפירות נמרחו והוקבעו, כיוון שאוכלים אותם בחו"ל לא קרינן בהם "שמה" ופטורים מתרו"מ, אולם דעת הרדב"ז כיון שהומרחו או נקבעו הפירות בא"י יש לפירות שם 'פירות א"י' וקרינן בהו "שמה" אע"פ שיצאו הפירות לחו"ל. בהקשר זה יש לציין לקובץ הר צבי בחידושים שהובא ביבי"א (לקמן) שהוכיח מהחינוך (עב) שכתב "ונוהגת בזכרים ונקבות בארץ ישראל" דס"ל כב"ח שפירות א"י שיצאו לחו"ל אפילו נגמרה מלאכתם בא"י פטורים הם בחו"ל, דאל"כ הא משכחת לה גם בחו"ל בפירות שיצאו מא"י.

פסיקת השו"ע והאחרונים

ז"ל השו"ע (יו"ד שלא, יב) כלשון הרמב"ם:

"פירות א"י שיצאו חוצה לארץ פטורים מתרומות ומעשרות, ואם יצאו לסוריא, חייבים, ופירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבים, אם נקבעו למעשר ביד ישראל אחר שנכנסו לארץ".

על פניו לא ניתן לדייק בדברי המחבר האם סובר כרדב"ז או הב"ח גבי מירוח, אולם לענ"ד נראה מכך שלא חילק כפי שחילק בסיפא גבי פירות מחו"ל שהגיעו לארץ בין נקבעו בארץ ללא נקבעו, דמשמע קצת דס"ל דלענין פירות א"י שיצאו לחו"ל אין לחלק בין נקבעו בא"י ללא נקבעו וכב"ח ופטורים אף בנקבעו בא"י. אכן, דיוק זה ניתן לעשות גם ברמב"ם, ואעפ"כ כתבו הרדב"ז וסיעתו בשיטתו שכן יש לחלק, איברא דראיתי שהביא יבי"א (לקמן) דיוק זה בשו"ע בשם הרב איסר זלמן מלצר (בספר כרם ציון אוצר התרומות) ושכתב דכן משמע מסתימת לשון הרמב"ם דלא כרדב"ז.

הרש"ר הירש (צבי לצדיק על השו"ע שם) וערוה"ש העתיד (נז,ג) פסקו כרדב"ז דאם המירוח בארץ חייב גם לרמב"ם.

מצינו א"כ דרבים מן האחרונים סוברים דאם נמרח בארץ יש חיוב בתרו"מ, דכן סוברים הרדב"ז מל"מ הרש"ר הירש ערוה"ש, ובמל"מ אף כתב דהוי מדאו' בכה"ג, וכ"כ בדרך אמונה (שם ס"ק קצ"ז) "דעת רוב האחרונים דגם לדעת רבנו דוקא אם יצאו קודם מירוח שעדיין לא נתחייבו אבל אם יצאו אחר מירוח פשיטא דלא נפטרו וכן דעת החזו"א וחייבין מן התורה ואפילו ראו פני הבית בחו"ל אך בזה צ"ע אם חייבין מה"ת", וכתב בשם האמרי בינה (א,יא) דכן המנהג.

התכוון להוציא הפירות לחו"ל

כתב בשו"ת המהרש"ם (א,עד) דאם מתחלה נתמרחו על דעת להוציאם לחו"ל י"ל דפטורים גם לדעת הרדב"ז הסובר שאם נתמרחו בארץ חייבים, וכתב דיש ללמוד כן מכמה מקומות, ובראשם התוס' בערכין (ל"ד ע"א) גבי ערי חומה שעומדים ליסתר דליתא, והכא נמי, ואף שכאן הוא רק מצד שבדעתו להוציאן לחו"ל ואילו שם מצד עצמן עומדים להיסתר אדרבה במפרש דעתו עדיף מהיכא דעומד בסתמא לכך, וכן מצינו בתה"ד שהובא ברמ"א או"ח שנח/ב ומג"א (ח) גבי העמדת מחיצת עפר דמתחשבים בדעתו אף שלא עמדו ממילא, וכן בחלה קי"ל דאם דעתו לחלק פטור מחלה, וציין גם לתוס' פסחים (נ"ב ע"ב) דלפי תירוקן ב' י"ל דבנטעו מתחלה אדעתא להוציאן לסחורה מותר. עוד ציין לתשובת חת"ס "שהעלה כעין זה לחלק בדין לקוח דאם מתחלה מרחן בע"ב למכור פטור, ואם מתחלה היה דעתו לעצמו אפילו מכרן אח"כ חייב, ובאמת שכבר קדמו בזה במרכבת המשנה". גם במשפט כהן (סימן מט) הביא סברא זו (אך לא ברירא לי אם כתבה לפסוק כמותה לגמרי).

אולם בדרך דרך אמונה (שם סקקצ"ז) כתב ע"פ החזו"א (דמאי טו,ד) והאחיעזר דאף אם היה בדעתו להוציא הפירות לחו"ל חייב, וכתב החזו"א דהאומרים סברא הנ"ל "בודים מלבם" והביא ראייה לחייב מהירושלמי (מעשרות ה,א) בענין דהעוקר שתילים כדי לנטעם בחו"ל ולהפקיעם מידי מעשר חייב וה"ה לנידון הכא דחייב, אכן, בחוות בנימין (ג,ב) לרב ישראל יצ"ל האריך לדחות הוכחה זו (וגם ביבי"א לקמן ואכמ"ל).

עוד יש לציין למש"כ בדרך אמונה (שם) ע"פ הגר"א והחזו"א דדוקא מירוח פטור אבל דבר שאין לו גורן שיצא לחו"ל לא נפטר וכן פירות האילן שיצאו קודם שליקט כל צרכו לא נפטר, דדוקא גמר מלאכה שהוא תיקון בפרי עצמו אבל מה שאינו אלא תיקון ההשתמשות אינו פטור בחו"ל.

נקודה נוספת שיש לדרון בה, האם יש מקום לפסוק כסברת המהרש"ם גם לחומרא, כלומר, האם כאשר נפריש בארץ מכל הפירות, גם מאלה שמיועדים לייצוא, האם יש מקום להחמיר להפרישם בנפרד שלא לבוא לידי הפרשה מן החיוב על הפטור, ומצאנו בזה שכתב הרב ישראל בחוות בנימין (שם) בבירור שאין לחוש לזה וז"ל "ורואה אני לנכון להוסיף דגם

לדעת הרמב"ם שהיוצאים לחו"ל כשאינן עליהם תורת גמרא מלאכה פטורים מן המעשרות, ומ"מ נקטינן למעשה להפריש לחוש לדעת הראב"ד, מ"מ אין צורך להפריד בזמן ההפרשה בין הפרי שמכוננים לשמוש בארץ לבין הפרי המיועד לחו"ל כי הרי אין הדיון אלא אם הגמר מלאכה שלהם נחשב כגמר המלאכה המחל על הפרי תורת טבל, אך פשוט שדין ההפרשה שחל גם טרם גמר מלאכה כל שהוא תלוש לא פקע גם מהפירות ללו טרם שיצאו בפועל לחו"ל על כן אין כאן משום לתא של מפריש מהחיוב על הפטור גם לפי הרמב"ם וניתן להפריש על הכל כאחד מבלי צורך להפריד ביניהם". (בשולי הדברים יש להעיר שאין לענ"ד ללמוד מדברי הרב ישראלי זצ"ל לומר שמחמיר בנידון פירות שכבר יוצאו לחו"ל ויש ספק האם הופרשו תרו"מ כדלקמן, דלא בזה דיבר, ודלא כמי שראיתי שלמד כן בדבריו).

דין פירות הנקנים בחו"ל

כתב בדרך אמונה (שם סקצ"ז) ע"פ החזו"א לענין הקונה בחו"ל מפירות המובאים מא"י כל זמן שאין יודע שהם מעושרין צריך לעשרן וע"פ המל"מ וסיעתו אם נתמרחו בא"י חייבים, ואפשר דגם הרמב"ם מודה לראב"ד לחייב עכ"פ מדרבנן אף שלא נמרח בא"י, ואי אפשר להקל מטעם ס"ס דילמא הם של גוים ודילמא כבר עשרינהו ישראל דספק שמא עשרינהו אין מצטרף לס"ס דכבר גזרו חכמים על דמאי ועוד דבעוה"ר המעשרין מיעוטא הוא, ועוד דבספר היראים (כנ"ל) חולק על הרמב"ם וס"ל דגם פירות א"י שיצאו לחו"ל לפני מירוח חייבין מה"ת.

ואולם המהרש"ם (שם) דן באתרוגים שיובאו מא"י לחו"ל שלא עושרו, והעלה להקל מכמה סניפים, א' שיטת הרמב"ם ושו"ע סימן של"א דכל חיוב תרו"מ של פירות א"י בזה"ז הוא רק מדרבנן, ב' שיטת הב"ח והמנחת חינוך שאף בנתמרחו בא"י פטורים, ג' חידושו הנ"ל שבנתמרח על דעת להוציא לחו"ל פטור גם לרדב"ז, נד' שיטות רא' שיוצאים ידי חובה באתרוג טבל, וכ"כ בארץ הצבי (א, צט) להקל מאותן סברות, וכתב דיש להקל גם אם מסתפקים אם היה גמר מלאכה בארץ ע"פ הנוב"י דהיכא דא"א לברר ב' הספיקות אי"צ לברר כלל וכן מבואר בפת"ש יו"ד ק"י דרוב פוסקים ס"ל דאין צריך לברר, ועוד כתב דאין להחמיר כראב"ד משום דהטור שו"ע ושתיקת הרמ"א כרמב"ם, ועוד הוסיף דאפילו לדעת המל"מ פירות א"י שיצאו לחו"ל ונתמרחו בא"י חייבים בתרו"מ "אולי" זהו דוקא באופן שראו פני הבית.

גם ביבי"א (יו"ד י, מו) האריך להוכיח דמותר, ודחה דברי החזו"א דיש ס"ס להחמיר שמא הלכה כראב"ד וסיעתו ושמא בנתמרחו בא"י חייבים כמל"מ, דהא ליתא, א' דנקטינן הלכה כרמב"ם והמחבר ודלא כראשונים החולקים, ב' בנוגע לדעת המל"מ כתב הרב איסר זלמן מלצר (לעיל) דמוכח מלשון הרמב"ם והמחבר דלא כוותיה, ג' תרו"מ בזמן הזה הוי רק מדרבנן ולא מהני ס"ס להחמיר בדרבנן וכ"כ הפמ"ג ועוד אחרונים, ועוד דבכמה היכי תמצי הוי שלוש דרבנן כלומר בפירות שכל יסוד חיובם מדרבנן, ד' בדעת להוציאם היקל המהרש"ם, ה' הרבה מן הפירות שיוצאים לחו"ל מובאים ממקומות שמחוץ לגבולות הארץ

שהרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, ו' אם יש ספק שמא מעושים הם כ"ש שיש להקל, וציין דאף שהוא ספק במקום חזקת טבל מ"מ הו"ל ספק דרבנן במקום חזקה שלדעת הפר"ח ספקו לקולא.

במנח"י (א, פד) אף דבתחילה רצה להקל משום דהוי תרי דרבנן דהא לא ראו פני הבית בארץ וא"כ לא נתחייבו שם בתרומות ומעשרות מהתורה, ועוד דלפי הרמב"ם באם מרחן ע"מ למכור הוי בכלל לקוח ופטור מתו"מ מן התורה, אולם למעשה כתב "בודאי מהנכון להפריש תרו"מ בלא ברכה" וזאת לאור דברי החזו"א שדחה "בשתי ידיים" את סברת לומר המהרש"ם לפטור בעל מנת להוציא לחו"ל. באג"מ (יו"ד ג, קכז) כתב "כל האחרונים סוברים כחדוש המל"מ שביצאו לחו"ל אחר מרוח וכן כל פרי אחר שנתחייב בתרו"מ חייבין בתרו"מ ואיכא איסור טבל", אולם משמע מדבריו דדן בפירות שהגיעו לחו"ל ובוודאי לא הופרש מהם בארץ (ויש שטעו בזה והביאו דבריו בסיעת המחמירים כחזו"א).

הרב מתתיהו ברויד במאמרו בתחומין (טו, עמ' 41) כתב ספיקות נוספים להקל שלא הוזכרו לעיל, דייטכן שהיכול גדל ונתמרח אצל גוי, וכן לעתים פירות וירקות נקטפים ונארזים כשהם מאוד לא בשלים בהנחה שהם יבשילו בדרכם וניתן לומר שבשלבם אלו לא נחשב עדיין שהיה בהם גמר מלאכה.

יש לחדד לענ"ד את הנקודה שהוזכרה לעיל ושכבר כתבונה הרב איסר זלמן מלצר יבי"א ועוד דסתימת הרמב"ם והמחבר מורים כדעת הב"ח ולא כדעת המל"מ, אך מאידך מרבית האחרונים (כפי שכתב בדרך אמונה) פירשו ברמב"ם כמשנה למלך המחייב מן התורה אם נעשה המירוח בארץ, ומשום שמצינו בכמה מפוסקי הדור הקודם שהחמירו בזה ולא הקילו מצד הספיקות שיש לומר בנידון זה, ויש בזה סרך דאורייתא, לכן לענ"ד מן הראוי לכתחילה להחמיר במידה ויודעים בוודאות שהפירות הגיעו מא"י, אך בשעת הצורך כגון הגשת פירות כאלו בשבת, ואולי אף במקום של כבוד הבריות גרידא, נלענ"ד שאפשר להקל, דסברות רבות נאמרו להתיר והוי מילתא דרבנן מכמה סיבות. לגבי ההפרשה בשעת האריזה בארץ הבאנו בשם הרב ישראלי שאין צורך להפריד בין הפירות שיישארו בארץ לבין הפירות היוצאים לחו"ל.

